

EGY LAP

BAJA SZABAD KIRÁLYI VÁROS TÖRTÉNETÉBŐL.

IRTA:

MARGALITS EDE,

kie. Gyymn. r. tanár és a budapesti philologiai társaság r. tagja.

Ára 50 krz

A Jövedelem a bajai lökeri társaságé.

BAJÁN,

NYOMATOT PAUL KÁROLY GYORSSAJTÓJÁN.

1875.

Uraim! Önök, a lókert fenntartása és felvirágoztatása körül kifejtett lelkes buzgalmának és önzetlen áldozatkészségének sokat köszönhet Baja sz. k. városa, mert a lókert az egyetlen hely, hol a város értelmisége nemesb szórakozásra gyülekezhetik össze, hol a társas örömök szív és lélek nemesítő hatásának illatos virágait szedheti, édes gyümölcsösein éldelelget.

Az ember, az élet terhes pályájának vándora, haladtában gyakran kimerül, a mindennapi élet gondjai ónsúlytal nehezdednek vállaira, a jobb létért lelkendező ajkak sokszor eltikkadnak, lábai az ellenséges övérdék töviseitől gyakorta megsebesülnek, kitűzött céljának messze és meredek útja kimeríti nem kell e hálás érzettel tekintenie ama helyre, hol a gondok Lethe feledtető hullámaiba merülnek, hol a társas örömök ölen üdülést találva új erőt gyűjtünk életfeladatunk megoldására, hol a barátság nyájas karjai a vigasztalás enyhítő italát nyújtják ellikkadt ajkainknak, hol sebeinkre a részvét balzsama terem?! — A A folytonos munka, gond, ölü méregként fonyasztja

életlánk lombjait; a nemes szórakozás üdítő harmattal árasztja el azokat.

E gondolatoktól áthatva szíves készséggel teljesítem nem rég adott ígéreteimet, hogy az 1803-óta fennálló lokert történetét a ezzel kapcsolatosan a bajai társadalmi élet vázlatát leírjam: magam is sokszor találtam e helyen nyháletet, méltó hogy ezért letojam halim adojat.

Sokszor olvasám, hogy egyes városok, vagy egyes intézetek történetét tárgyzó monographiák ama nagybeesü kövecsek, melyekből a nemzet történetének változatos színü mozaik képe alakul: e füzetke sokkal igénytelenébb leend, semhogy ily fontos rangra emeltessék, de mindenesetre többször lesz alkalmam párhuzamot vonni az országban nyilvánuló szellemi élet és városunk társadalmi tünetei közt, mi által ez utóbbira vonatkozólag némely rejtélyes dolgok megfejthetők, más már fedésbe merültek pedig ismét köztudomásuak lesznek.

Fő célja e szerény füzetkének hálásan megemlékezni azokról, kik e szép célú társulatot áldozataikkal létesítették és buzgalmukkal fentartották, éljen nevük emlékezete és buzdítson másokat is közcélok lelkes felkarolására, s ébressze mindenkiben azon tudatot, hogy a jó, mit po'gártársainkkal tevének, nemcsak életünkben fogja számunkra a tisztelet édes gyümölcseit teremni, hanem szel-

lemi életünket, tetteink emlékét, a síron túl is megörökíteni.

Téve azon nézet, hogy csak azok emlékezete a történelemé, kik hazajokat üdvös működésükkel a haladás magasb szellempolcára emelték: a polgári kötelemek hű teljesítése nemcsak a társadalom zenithjén állóknak szent hivatása és elismerést eredményező törekvése: ugyan ily dicséret megemlékezés illeti azokat is, kik szerényebb polgári körben hatnak jótékonyan a közügyre, mert ha a közjólét fényes palotájának felemeléséhez a nemzet egyes polgárai nem nyújtanak munkás segédkezet haszontalan, sőt lehetetlen a szakavatott építőmestereknek, az államférfiaknak minden közhasznú törekvése. Én az igénytelen körben feladatát hiven megoldó honpolgárt, egy szempontból, még a hasonló érdemmel bíró államférfinál magasb erkölcsi érdemmel bírónak tekintem; ennek emlékezetét a történelem megörökíti s tetteinek emléke idővel s enyészettel dacol, míg az egyszerű honpolgár nemes tette az ismerősök szűk körén alig halad túl és csakhamar feledésbe merül. Az államférfiú nemes törekvésének egyik kiváló rugója ama tudat, hogy felette a történelem komoly arcu muzsája örökdik: míg a középszerben élő honpolgárt ily ór nem kíséri, s ha valami jót tesz, nincs egyéb jutalomra kilátása, mint a véghez vitt jó tett megnyugtató öntudatára. Nézetem szerint ezen szempontból

is szükséges volna időnkint az egyes városok és intézetek történetét megírni, hogy minden polgár lássa, hogy a jó tett feledésbe nem merül, továbbá a lelketlenséget is előbb utóbb a közvélemény előtt büntetés éri; ennek jótékony hatása kiszámíthatatlan volna, mert egyrészt a jót előmozdítaná másrészt pedig a rossznak gátot vetne: s így az egyeseket közvetlenül jobbitván, közvetve az egyesek összegére, az egész államtest haladására is befolyva, az egyeseket úgy mint az államokat az emberiség eszményéhez közelebb juttathatnók.

E füzetke szerény kísérlet ohajt ez irányban lenni; fogadja azt szívesen e lelkes város, melynek történetéből e lapot kiszakítám, fogadja azt szívesen a lökerti diszes és tiszteletre méltó társaság, melynek itt multját, bár halványan, ecsetelem; fogadják azt szívesen önök uraim, kiknek azt kiváló nagyra becsülésem jeléül ajánlom.

Bocsássanak meg, ha munkácskám az ígéretémhez csatolt reményeket nem oldá meg, mert valóban sok irányu elfoglaltságom ment és bátorít az, hogy ily ügyben „et voluisse sat est.“!

Baján 1875. május 25-én.

Margalits Ede.

Nehogy ajtóstól essem be a házba, mielőtt a baja
éllövő társaságról tüzetesen szólnék, nem felesleges
egyikét észrevételt az ily nemű társulatok eredetéről
kockáztatni.

Ismerek egy szenvedélyes szónokot, ki beszédeit
rendesen Ádam, Éva és a paradicsomi állapotokkal kezdi :
hármannyire tiszteljem őt különben, a jelen esetben a
lőkertek eredetéről szólván, példáját nem követhetem,
mert nyílt ellentétbe jönnek a szentirással, mely világ-
gosan mondja, hogy az első ember-párnak minden
meghódolt és így akkor fegyverek használatáról sem
lehetett szó: egyet mernék száz ellen fogadni, hogy a
jelen kérdésnél az illető is kedvenc kiindulási pontjától
eltérni kénytelenítették, ha csak bevezetését nem akarná
oly módon összekapcsolni szónoklata testével, mint
ama predikátor, ki mindig a gyónásról szónokolt és sz.
József napján is így kezdett szólani: „Sz. József ács
és asztalos volt, ezek gyontatószékeket is készítenek s
így ma a gyónásról fogok szólani. Noha tehát ily fen-
nen nem kezdek észrevételeimet, mégis igen nagy
megnyugtatósomra szolgál az, hogy kevéssel a para-
dicsomi állapotok megszűnte után az emberek már
fegyverekre voltak utalva, részint hogy érlelmi szere-
iket, melyeknek java része az állatvilágból került ki,
vadászat által megszerezhessek, részint hogy becses
személyöket vad állatok s az ezekhez hasonló rossz
akaratu emberektől megóvhassák: a vadászat és harc

már igen régi keletű, s minthogy ezek a fegyverekkel való ügyes bánást szükségessé tették, világos, hogy a fegyvergyakorlatok is hasonlóképen régi eredetűek: fegyvert a szükség adott az emberek közébe, a fegyvergyakorlatokat is ugyan e nagy mester létesítette, pedig erről az van mondva, hogy: a szükség a legjobb mester.

A szamba vehető legregibb céllövő fegyverek a hajító darda nyíl és parittyá. David király céllövő ügyességének köszönhette a Goliáthon nyert gyozelmet, s parittyájával nem csak az orias homlokat találta el, hanem a királyi méltóságot is el érte: nem is feledkezett ő meg erről, hanem Jerusalemben egy céllövő társaságot alakított, hol nyíllal és parittyával versenyeztek egy főlovész mester vezérelte alatt, hogy hazajokat az átláz szomszédok ellen annál sikeresebben megvédhessék. Ez az első céllövő társaság, feladata nemes és magasztos volt: az egyén családját, tűzhelyét, hazáját s mindent mi ember előtt szent, megvédeni tanulta.

Hasonló célból a magas műveltségű Göröghon államai is fegyvergyakorló iskolákat szerveztek. Spartában a test- és fegyvergyakorlatok az összes nevelés fő feladatát képezték s ez edzett erős testü népben erős lélek is lakott: volt idő, midőn a maroknyi görögnép a világ első nagyhatalmát képezte, s ezt főképen nevelési rendszerének lehet tulajdonítani, melyben, mint emlitém, a test és fegyvergyakorlatok első rangu szerepet játszottak. A görög nemzet legfőbb ünnepelei test- és fegyvergyakorlatokból állottak; az olympi, nemei, isthmosi és delphi játékok győzői a lehető legnagyobb kitüntetésekben részesültek, mit ember ember-

nek adhat: az olympi szent borostyánfáról arany ollóval lemetszett pár gallyból font koszoru többet ért a mai világ összes rendjeleivel kis és nagy keresztjeinél, mert érdem volt hozzá az utó az összes közvélemény a jutalmazó; a visszatérő győzöt hazája ünnepegyes menetben fogadta, családja mindennemű adóktól örökre fel lett mentve, ő mindenkor a király oldala mellett foglalt helyet s az országhazban a nemzet költségén élt, az egész olympiast (4 év) az ő nevérol nevezték el és szobra az olympiai szent Altis falon belül lett elhelyezve. Gondolhatni, mily nagy kelete volt ott a fegyvergyakorlatoknak, hol a győzelem ily jutalmat aratott!

A romaiaknál a gladiator viadalok a népnél oly nélkülözhetetlenekké lőnek, hogy volt idő, midőn uralkodóiktól csak panemet circenses-t kívántak: a viadokokat külön iskolákban képezték s akár hányszor történt, hogy maguk a császárok viaskodtak a győzelem koszorujáért, sőt Commodus császár magának e fáradságért az állampénztárból mindig egy millió sesterciuszt fizettetett.

Fegyvergyakorlatok minden népnél divtak, hogy egyebeket mellőzzek, őseinkre vonatkozólag jegyzek ide egy két szót. Az Európába beköltözött magyarok fő foglalkozása: baromtenyésztés, fegyvergyártás, hadgyakorlat s hadjáratok voltak. Luitprant egykorú író azt mondja, róluk: „az egész telet fegyvergyártás, nyilköszörülés és ifjaiknak fegyverbeni gyakorlásával töltik. de e fegyvergyakorlatok nemcsak az ifjakra szoritkoztak, hanem részt vett benne az egész fegyvertfogható magyar nép is, különben megfejthetlen lenne, a hadszatban kifejtett bámulatos ügyességök: sokszor fu-

tást színelve a csatarendet hirtelen felbontották, közben előre s hátra s minden irányban egyenlő bizton-sággal nyilaztak s ép oly villámsebességgel visszafordulva sorakoztak, mind chez bizonyára hosszas és rendszeres hadi s fegyvergyakorlatok szükségeltettek, s minthogy a kizárólag lovas magyar sereg fő fegyvere a nyíl volt e gyakorlatokból az oroszlanresz a céllövésnek jutott.¹⁾ Ha öcink nem ily ügyesek ezekben, ma nem nevezhetnők oly büszke önérzettel hazánknek e földet, melyet a negy folyam arjai termékenyítének.

Az ős magyarok békében is háborut viseltek: harcoltak az erdők vadai ellen es pedig nemcsak azért, hogy élelmi szereket gyűjtsenek maguknak ez által, hanem mint Horváth M. igen helyesen jegyzi meg, mert ez a harcnak typusa volt, mely után annyira sóvárog-tak. Ha meggondoljuk, hogy azon időtte erdőinket sok veszedelmes vad lakta s hogy a vadász nem oly könnyű s biztos fegyverrel rendelkezett, minő a puska hanem sikert csak látorság, edzett férfierő s ügyesség nyujtott: világos hogy elcink ebben is okvetlenül fegyvergyakorlatokra voltak utalva miből ezeknek széles körű elterjedésére is következtethetünk.

De még mulatságaiknál sem nélkülözhatték a fegyverekben való ügyességet. Minden nagyobb ünne-pélyöket, vigabb mulatságukat harcjátékok fejezték be. Így Béla király névtelen jegyzője, kinek kora a 11-ik századra teendő, azt mondja, hogy midön Árpád Ó-Budát (Aquincum) elfoglalta 20 napi vendégséget rendezett „et per viginti dies omnes milites Hungariae, fere quotidie super dextrarios suos sedentes, cum clypeis et lanceis maximum t o r n a m e n t u m faciebant 20

¹⁾ Kerékgyártó Á.

napon át az összes magyar katonák majdnem napon-
kint löháton vérttel és paizszal nagy fegyverjátékot
tartottak.“ A szöveget csak azért idéztem itt latinul is,
mert e szó tournamentum kiváló figyelmet igényel, ez
ősi magyar szó latinos végzettel, melyet hiába keresünk
bármily 13 próbás klasszikus latin irónál, a német tour-
nier szó is ebből származik, és igen kitünő írók mint
Cornides, Cassel sőt Kerékgyártó Árpád, régészetünk
méltó büszkessége Ipolyi Arnold is tudományosan azt
bizonyítják be, hogy nem csak e német szó származott
a magyarból hanem általában a harsjátékok divata is, mely
a középkorban europaszerte rendkívül fel lett karolva,
magyar illetőleg hunn szokás!

Sweicban, melynek hegyei közt a szabadság szel-
leme lakik; már a középkorban rendezett cöllövő tár-
sulatokat találunk: Tell Vilmos az ügyes nyilazónak
köszöni az köztársasági alakját. Ösrégi időkől fogva
vasár és ünnepnapokon löversenyeket rendeztek; ren-
des katonaságot nem tartottak, mert illetlennek tekin-
tették, hogy tüzhelyeiket, családjukat, hazájukat fize-
tett egyének védelmezzék: mindenki e legszentebb
kincsek megvédésére magát a fegyverforgatásban lehe-
tőleg tökélytesíteni törekedett s ez ősi gyakorlatot az
utódok is kegyeletesen fentartották, minck folytán ök
ma is a legbiztosabb lövőknek tekintetnek.

A középkorban divó ököljog ellen, mely az erő-
vel párosult erőszakot joggá emelte 1241-ben több
észak- németországi kereskedő város u. m. Hamburg
Lübeck, Brema, stb. véd- és dac- szövetséget kötött:
ezen ugynevezett Hanza szövetség azon korban nagy
hatalommá nőtte ki magát, és hogy ez erőszakkal erőt
állíthasson szembe polgárai sok kiváltsággal bíró lö-
társulatokat alapítottak s löházaikban a fegyvergya-

korlás és céllovás emelésére időszakonként mulatságokat rendeztek s a tagok buzgulmát jutalmak kitűzésével is hatványozni törekedtek. Míg az előbb említett fegyvergyakorlatok csak távolabbról vonatkoznak a jelenlegi lőtársulatokra a Hanza szövetség városai-
ban létezők már feltűnő hasonlatosságot tüntetnek fel velők. Mégis a XIV. század elejéig a céllovó s fegyvergyakorló társulatoknak általában igen komoly feladatuk volt: rendes katonaság hiányában minden egyes polgárt hazája ügyes védőjévé, honvéddé tenni iparkodtak.

Báco Roger 1290-ben a löpor vegyi alkotórészeit ismerte. Schwarz Barthold 1340-ben e találmányt tökéletesítvén azt lövetegül kezdte használni: erről a ferenc-rendfő szerzetesről bátran lehet mondani, hogy „feltalálta a puskaport“ s találmányával a hadászatnak s vele együtt a céllovó társulatoknak is egészen más irányt adott. A testi erő a hadászatban háttérbe szorult az ügyesség pedig előtérbe lépett, immár gyenge alkату ember távolból is leteríthette ellenét. A fejedelmek belátták, hogy ez új találmány ügyes kezelése sok gyakorlatot igényel s azért egy részről rendes katonaságot kezdtek lassankint szervezni, másrésztől hogy szükség esetén a nemzet többi hadképes tagjai se legyenek hadképtelenekké, azokat is kelle e fegyvernemben kellőleg begyakorolni, azért most már maguk az államiók segítették elő minden népesebb helyen a céllovó társulatok alakulását és számos előjogokat adtak nekik. Így hogy honi példával éljek a győri vár parancsnoka felsőbb meghagyás folytán a győri céllovó társulatnak 1623-ban megengedte, hogy tagjai egyenruhát hordjanak és a köztök kiválóbbakat decorálhassák:

ezt mindazért levék, hogy szükség esetén a törökök elleni harcban a polgárság támogatására is számolhasanak. Minthogy a löpor hadászati alkalmazása óta rendes katonaságot kezdtek az országok tartani, melynek feladata volt a hazát az ellenség ellen megvédeni és ez így az egyes honpolgároknak csak másodrangúlag lett kötelessége; azért a céllövő társaságok lassankint nemcsak leggyvergyakorló intézetekké lettek, hanem a városok értelmiségének gyupontjai is, hol időszakonként különféle nemesb társas mulatságokban a mindennapi élet fáradalmi közt kellemes időlést találtak, az egyes családokat a társas egyesülés édes kötelekével kapesolták össze, és azt mi vidéki városokban oly nehezen érhető el, a várna - (kast) szerü elzárkozás kínai falait lassankint lebontva azt mit a német Geselliges Leben alatt ért, eredményezték.

Ezek előre bocsátása után áttérek azon távolabbi s közelebbi okok jelzésére, melyek a bajai céllövő társulat létesítésére közvetve vagy közvetlenül befolytak: érdekes az ok és okozat közti viszony tanulmányozása az egyén életében is annak kiderítésére, mi indította egyik vagy másik tett véghez vitelére; de ennél még sokkal érdekesebb a psycholog és honfú előtt ama kölesönös viszonthatásnak kiderítése, mely valamely állam politikai körülményei és a társadalmi viszonyok közt van. A politikai helyzetnek a társadalmi viszonyokra való közvetlen befolyása oly szembetinő, hogy e tény bővebb bizonyítása fölösleges; az absolutismus varkarja zsibasztólag hat a társadalmi viszonyok legalsóbb rétegeire is, egészen az önkény labdájává alacsonyított egyénig, míg az alkotmányos viszonyok emelő hatása minden ily tisztább légkörben létrejött intézményen

társulaton szembeállítandó észlelhető. --- Igaz az hogy a társadalmi viszonyok is nagy viszonthatással bírnak a politikai helyzetre, minthogy az jobbára ezekből, mint tényezőkből alakul, de e viszonthatás mégis sokkal gyengébb, minthogy a politikai helyzet megteremtése nem csak az ország belsejében levő társadalmi viszonyok eredménye, hanem erre ezeknél még sokkal nagyobb befolyása van a külföldi politikai viszonyoknak. Így I. Napoleon csak Elba szigetéről való vissza térese után a külföldi politikai viszonyok nyomása alatt lépett az alkotmányosság útjára s teremtett Franciaországban alkotmányosb politikai helyzetet; az ország belső társadalmi viszonyai a külpolitika befolyása nélkül erre soha rá nem vették volna, mert ha ő győzelmes maradt volna Oroszországban, Franciaország dictatura alatt maradt volna. De igaza van Széchényi Istvánnak, a legnagyobb magyarnak midőn mondja hogy „általában nem egészen könnyű a nemzeti élet szövevényes és fellette egybe bonyolított gombolagából kiszemelni és felvenni a fonál valódi végét, és világosan kitudni, mi a hatás és mi a következmény, mikép és mennyire hat és hat vissza egyik a másikra (Kelet népe) főleg ha egy nagában véve oly kevésbbé lényeges társadalmi tüneményről van szó minő egy város céllövő társulata. A kutatás azonban nem lesz tanulság nélküli, mert amint látni fogjuk a politikai helyzet befolyása, még ily távolcső dologra is kiterjed: és ez tanítson meg mindenkor, de kivált jelenben, midőn alkotmányos viszonyok közt élünk a kor intő szózatát felismerni, s tőlünk lehetőleg mindent a közjóllét előmozdítására véghezvinni, mert a költő minden honfiuhoz intézte szavát, midőn mondá: hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül.

Magyarország államélete a mohácsi vész után zavadokon át a tetszhalott állapotához hasonlított! a nyomasztó török járom, majd meg a nemzet és uralkodói közt létező feszültség tétlenségre kárhoztatták; II. József, a nemzet léte ellen a német nyelv országos behozása által a végső halálos csapást volt intézendő, midőn a nemzettest, mint tetszhalott a bonckés alatt, fájdalmában megrándulva első életjelt adott. 1786. május 6-án kelt ama törvény hogy: „Mintán a latin nyelvet az ország és kapesolt részei minden hatóságainál kiküszöbölni és helyébe a németet állítani szándékozunk, azért kegyelmesen rendeljük, hogy 3 év lefolyta után minden hatóságok és törvényszékek minden ügyeket egyedül német nyelven tárgyaljanak és az ügyvédek is azon tegyék előadásukat. Hivatalba vagy egyházi rendbe senki sem juthat, ki németül nem tud. Az országgyűlés nyelve német lesz s oda csak németül tudó követ küldethetik. Az iskolába is csak az vétethetik fel, ki németül írni és olvasni tud.“ Az egész nemzet erre fájdalmasan jajdult fel; és a megyék egymásután feliratokat menesztettek a fölséghez e rendeletek visszavonására. A nemzet felébredt; megeredt a küzdelem az alkotmány és nemzetiségért: a lelkesedés a II. Lipót által 1790-ben összehívott pozsonyi országgyűlésen tetőpontra hágott és e szent tűz mentette meg a magyar nyelvvel a magyar nemzetet is, mert „nyelvében él a nemzet;“ De 1794-ben Thugut Ferenc lett államkancellár, ki az elnyomó politikát foganatosítva ama vivmányokat, melyeket a magyarok lelkesedése 1790-ben kivívott, megakartá semmisíteni: e sötét emlékeztető férfiu jelszava volt; „ha gyűlölnék is csak féljenek“. A nemzet öntudatosb férfiai érezn

kezdtek, hogy ez emberrel szemben, kinek a hatalom minden előnyeivel rendelkezésére áll, egyesek meg nem küzdhetnek: és megszületett a Magyarországon a társulati eszme. Az első társulat, Martinovics félé, titkos volt, de fölfödöttétvén keserűen bünhödött. Már senki sem mert politikai, bár titkos társulatokat alkotni: szórakozási társulatokat, lőkerteket s hasonlókat alakítottak tehát, hol gyakran találkozva bizalmasan politikáról is ejtettek egy-egy szót s a jobb idők reményét ápollták egymásban.

Ez az oka, hogy 1800 elején annyi céllövő társulat alakult az országban; a népesebb és műveltebb városokban egészen a fentebb jelzett politikai cél öntudatával alakították e társulatokat, másutt pedig csak utánozásból. — E mozgalomhoz egészen hasonló a gazdasági egyesületek keletkezése az ötvenéves években. Midőn a forradalom végső hullámai Világosnál megtörttek, a nemzetre az abszolutizmus vaskarjai nehezültek; a kémek a társadalom minden rétegébe befurakodtak és minden határozottabb nyilvánulása a honfiúi érületnek kemény büntetéssel sújtattott; ekkor a találékony honszeretet országszerte gazdasági egyesületeket alakított, hol nyilvánosan a földművelés és gazdasátról beszéltek, titokban pedig el-el panaszkodták a haza elnyomatott állapotát s egymást a jobb jövő reményével biztatták. Oh! találékony a honszeretet! Ézer mesterként új meg új eszközöket fedez fel a haza megmentésére és felvirágoztatására! éleszsze a gondviselés mindenha e szent tüzet a magyar nemzet fiaiban, és az örökre dacolni fog észak, kelet, dél és nyugat romboló viharaival!

Baja városa 1791-ben 6983 lakóst számlált és pedig 5109 római katolikust, 1125 görög keleti val-

lásut, 150 reformatust, 86 evangélikust és 513 hébert. Ezzel időben sok környékbeli nemes földbirtokos család lakott itt, ezek, továbbá a reformátusok, és fele részben a kézművesek u. m. a gombkötők, kalaposok, csizmadia, magyar szabók, molnárok, kovácsok stb. magyarok voltak. A kézműves céhek másik fele u. m. asztalosok, üvegesek, takácsok, esztergályosok, német-szabók, szappauosok, halászok, sütők, bográrok, fésűsök, lakatosok, kötélgyártók, stb. valamint a kereskedők fele részben németek voltak. — A szerbek jobbra kereskedéssel foglalkoztak. A bunyevácok földművelők, fuvarosok stb. voltak. Talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy 1800 elején a lakosság egyharmada magyar, egy harmada német, egy harmada pedig bunyevác és szerb volt; erre ugyan számszerű kimutatások nem állnak rendelkezésre, de a fent mondottakból azt nagy valószínűséggel következtethetjük. A vezérszerepet a magyar elem játszotta; mert ehhez tartozott a kiváltságos osztály, a nemesek, ezek sorából került ki a legtöbb ügyvéd, hivatalnok stb. Hitelt érdemlő adatok szerint Baja legrégebb lakószáma magyarok voltak, a dalmaták (bunyevácok) részben a tatárjárás után telepedtek itt le, részben pedig a 16-dik században valami belső egyetlenség alkalmából (zabunít se egyetlenségnek) hánnék nevük bunyevác, vándoroltak ide; a szerbek, valószínűleg akkor telepedtek le itt, midőn a budaiak, Zsigmond alatt, a németek pedig lassankint szállingóztak ide a mint a kézmű- és kereskedelem ez előnyösen fekvő városban emelkedett. Baja város környéke nagy részben csak gyenge földekkel bír s azért nem is a földművelés játszotta itt a főszerepet, hanem már régebb óta fogva az ipar és kereskedelem.

Már 1714-ben VI. Károly császár és király évenkénti három országos vásár tartatási jogot adott neki, mi azon időtte csak a legfontosabb kereskedelmi pontoknak jutott osztályrészül; 1801-ben pedig I. Ferenc a negyedik országos vásárt a szent Mihály napit is engedélyezte. A német kereskedői s iparos elem a magyarokkal mindig testvéries egyetértésben élt s általában mondhatni, hogy a német ajku honpolgárok az egész országban a magyarokkal mindenkor és mindenben bensőleg együttéreztek; azért midőn részint az érintett 1794-1800-as politikai körülmények, a Tugut féle elnyomatási politikai rendszer nyomára alatt céllövő társaságok alakultak, hogy ott bizalmasan egy két szót válthassanak a baza állapotáról; részint pedig az előre haladott művelődés Baján is a társas örömeiket az élet egyik nélkülözhetlen kellévé tette: A magyarok kezdeményezéséhez a német kereskedő és iparos polgárok is lelkesedéssel csatlakoztak és így létesült 1803-ban a bajai céllövő társaság. E társulat már 72 év óta áll fenn. Hányan nem lettek itt már kellemes üdülést fíradalmaik után; hányan nem köszönnek e helynek sok boldog órát: és a égis mi kevesen tudják azon derék férfiak nevét qui nobis haec otia fecerunt, kik nekünk e kellemes szórakozásokat szereztek!

Pacséri Császár Ferenc földbirtokos és megyei táblabíró ama férfiú, kinek a bajai céllövőtársaság lételetét köszöni. Már 1801-ben fáradozott ő azon, hogy e társulatot megalakítsa s buzgolkodása nem is maradt eredmény nélkül, mert csakhamar több tekintélyes férfiú csatlakozott hozzá, kikkel 1803-ban a társulatot megállapította. Az alapítókhoz: P. Császár Ferenc, Eckhardt Ferenc es. k. ellátnok, Kubicska János

városi jegyző, Henneberg Keresztély, Schemecky Mihály, Baumgartner János, és Schmiedthammer Jakabhoz csak hamar a város összes értelmisége csatlakozott; a város tanácsa a társulat keletkezését örömmel üdvözölte és létesülését is annyiban előmozdította, hogy helyiségeül saját epres kertjét ajánlotta fel neki, mire a tagok önkéntes adakozásaiból rövid idő alatt az említett helyen két faház emelkedett, egy lőház és egy nagyobb terem, mely utóbbiban táncmulatságok, lakomák és egyéb hasonló társas mulatságok tartattak. 1803-tól 1833-ig e hely volt Baja város értelmiségének gyűlhelye. A tagok fele részben magyarok fele részben németek voltak. E kis köztársaság élén Paeséri Császár Ferenc állt mint elnök, a többiek közt testvéri egyenlőség uralkodott. A hiteles jegyzőkönyv a társulat 30 éves történetét e lakonikus, de sokat jelentő szókkal jellemzi „a legszebb rend és összetartás bélyegezte mindig a társaság mulatságait.“

E társulatban egészen patriarchalis szokások dív-
tak, így többek közt minden tag évenként a lakomák tartásához bizonyos díjjal járult s ez összegből fődöt-
tetett a vasárnaponkinti symposionok költsége. Vigalomban szoktak az emberek leghamarabb összesimulni s kétségtelen dolog, azon örvedetes eredmény létrehozására, melyet városunkban most tapasztalunk, hogy t. i. e város egykori, majdnem fele részben német polgársága, teljesen magyarrá lett, a legnagyobb befolyású tényező a magyar elnökség alatt levő lőkert volt. Polgáraink, kiknek öregatyja egy szót sem tudott magyarul, ma már könyvekből és iskolában kénytelenek németül tanulni. Ha e társulat városunk lakóit oly jokers nem olvasztja egybe, ma Baja nem volna

lősgyökeres magyar város; hanem csak olyan mint Temesvár, Arad, Kassa, Pozsony stb. hol a magyar elem a némettől magát huzamosan távollattotta s így a magyarodás nem létesülhetett.

A lökerti társulat azonban nem csak ez irányban hatott üdvözen, hanem közvetve és közvetlenül sok egyéb üdvös társadalmi tény létesülésére is befolyt. Alig hangoztatta Paeséri Császár Ferenc 1801-ben a társulati eszme üdvös voltát, már a példa másokat is hasonló tevékenységre sarkalt: míg ő a céllövő társulatnak adott lélet, addig maga a városi tanács kezdeményezésére 1802-ben polgárőrség keletkezett. Először szerepelt e polgárőrség 1802-ben, midőn a híres diplomata hr. Podmaniczky Bács-Bodrogh megye főispáni székét foglalta el. Feladata volt a rendőri teendők végzése, továbbá az 1805, 1809 és 1813-ik háborus években, midőn a birodalom összes katonasága Franciaország Caesara, I Napolcon, ellen küzdött, a katonai raktárt és sóhivatalt őrizni. — a kincstári pénzküldeményeket Ujvidékre vagy Budára kísérni, szóval mindazon teendőket végezni, melyeket különben a rendes katonaság teljesített. Ha meggondoljuk, hogy tekintélyes polgárok voltak évtizedeken át a rend őrei e városban, könnyű belátnunk, hogy akkoron e fontos teendők hiven teljesítettének; bizonyára hivebben mint napjainkban, midőn e fontos teendők fizetett egyének kezei közt vannak, kiknek gondatlansága folytán épen e napokban magában a városházán a pertár okmányai majdnem megsemmisítettek. Haladtunk de nem mindenben. — E polgárőrség másik nem kevésbbé dicséretes feladata volt az ünnepélyes istentiszteletet teljes diszben való megjelenése által emelni s derék zenekarával ama hódolatnak

méltó kifejezést adni, melylyel ember Istennek tartozik. E tekintetben sem haladtunk. Más hasonló műveltségű városokban mint Baja a remek egyházi zené, a la Paestraina vagy Haydn magasztos méltóságteljes dallamaival a hívek legfőbb szellemi élvezetei közé tartozik; nálunk jobb arról nem is szólni, mert sok sok víz fog addig Dunánkon lefolyni, míg a Communitás azon meggyőződésre fog jutni, hogy e tekintetben is kell valamit tennie. A lőkert felállításánál hangoztatott társulási eszmének első szép gyümölcse e polgáröréeg felállítása volt. E társulat 1825-ben még sokkal nagyobb felvirágzásnak indult folyton nemcs és üdvös működését folytatva, míg ez is számos egyéb üdvös honi intézménnyel együtt a szerencsétlen kimenetelű 1848-iki forradalom hullámaiban elmerült.

Az 1803-ban alakult lőkerti társaság Baja város mivel községének egyedüli gyűlhelye lett; számos szép intézvény itt lett először megbeszélve s így itt lettek azon magvak először elvetve, melyek később oly üdvös gyümölcsöket voltak termendők: jó és balsorsban itt osztottak meg e város lakói, úgy, hogy e hely őket egy nagy család tagjaivá olvasztotta össze.

1806-ban június havában nagy tűzvész dühöngött Baján, melynek 168 lakház 335 melléképülettel esett áldozatul: az egyedüli társadalmi gyűlhelyen, a lőkertben nyilvánult a polgárok jétékony segédkezet nyújtó részvétele a károsultak iránt. Ez volt a második nagy tűzvész; az első 1774-ben július hóban 120 házat hamvasztott el, a harmadik 1840-ben május elsején dühöngött s majd az egész várost hamuvá égette.

Tapasztaljuk azt, hogy az egyén magára hagyatva

keveset tehet, de hol többek ereje szövetkezik nagy vállalatok is könnyen létesülnek. A társulati szellemet a század elején városunkban egyedül a lökerti képviselő; ennek lakomáin és barátságos találkáin meg lett beszélve, majd minden ügy, mely a város anyagi és szellemi érdekeit illette: sokban kezdeményező sokban buzgó közreműködő, elősegítő szerepet játszott a társulat. A sz. Ferenc rendű atyák zárdájukban már 1757-ben elemi iskolákat tartottak, a hol 1765-ig az ifjú nemzedéket dicséretes buzgalommal oktatták; 1765-től 1787-ig a város által e célra adott helyiségben folytatták ez áldásos tevékenységöket. Erdemöket csak a pártos irigység fogja tagadhatni; az a ki az elemi oktatás nehézségeit szakértően méltányolni tudja, elismerését tőlök nem fogja megtagadhatni. 1778-ban tanodájokat már 4 osztályu gymnásiummá bővítették. 1812-ben Baja város értelmiségét azon gondolat foglalkoztatta, hogy ez algymnasium valamint az elemi iskolák számára díszesb épületet fognak emelni; ez eszme az egyedüli társaskörben is lelkes fogadtatásra talált s így a város tanácsa a nyilatkozó közvéleménynek hódolva 1813. april 18 án kezdte építeni a mostani egy emeletes tágas és célszerű gymnasiumot, mely 1815. jun 14-én lett ünnepélyesen megnyitva. Baján akkor a földesur kastélyán kívül alig volt emeletes épület, a város önmagát becsülte meg midőn tanodáját az akkori város egyik legdíszesebb épületévé emelte. 1851-ben az új Thun-féle tanrendszer lett hazánkba behozva; a ferencrendű szerzet a magas követeléseknek megfelelő elegséges tanférfiakat kiállítani nem volt képes, miért is a város tanácsa az ekkor már 8 osztályu intézetet világi tanárokkal látta el, míg végre 1867-ben

az egész kiváló jóhírnévnek örvendő tanodát teljesen átvette az állam.

A vodicai bucsujáró hely kápolnája 1811-ben épült. A város 1820-ig tetemesen épült és szépült; a vásárok országos hírnevévé lettek s a kereskedelmi forgalom oly élénkévé lön, hogy 1820-ban a szerda és szombati hetivasárokat is be kellett hozni; e szükséglet oly élénken lön tolmácsolva az értelmiség egyetlen gyűléjének, a lökertnek révén az egész városban, hogy a városi tanács még ez évben erre nézve a felsőbb jóváhagyást készközlötte. -- Baján mint fontos közlekedési ponton igen gyakran nagy számu katonaság utazott át, de béke időben is, mint jelentékenyebb városban, tetemes számu katonaság állomásozott itt, kik az egyes lakosokhoz lettek beszállásolva, mi sok teherrel, alkalmatlansággal járt, s a panasz uton-utófélen volt hallható; a közérzület a város egyedüli lársaskörében is elég élénk kifejezést nyert, melynek tagjai közt a városi tanács és főnökei is voltak, kik a nyilvánuló közérzület viszhangjai lettek a városi tanács-teremben: és minthogy a város addig mig földesura volt, mai helyzetéhez képest mindön önmaga ura, Croesus volt, határozatba ment, hogy nagy laktanyát fognak építeni, s így készült a nagyvásártéri laktanya, mely ma is a város egyik legnagyobb épülete.

Az élénkülő kereskedelmi forgalom, de még a város szépülése is a főbb utcák kikövezését tették szükségesé; e költségek földözéséül és a következő állandó jókarban tartására a város 1830-ban kövezeti vám szedhetési jogot nyert.

Mindeme anyagi és szellemi haladásról tanuskodó dolgok létesítésére hol közvetett, hol közvetlen befo-

lyással bírt a hajai céllövő társaság; barátságos együtt-
léttük alkalmával sok szép, jó és hasznos eszmét ér-
leltek meg a tagok. Akkor ez volt egyedüli gyűlhelyle
a város értelmiségének; a mit egyesek a közjóra cél-
zólag terveztek, itt lett először megbeszélve s innét a
városi tanács terembe átszivárogyva létesítést nyert. A
mai lőkort e tevékenységét megosztotta a városi casinó-
kkal, az ugynevezett „Polgári olvasó egyesület,” „Ke-
reskedelmi casinó“ és „Uj Casinó“-val; most már a
város szellemi és anyagi haladásának feltételei ezekben
lesznek megbeszélve; itt nyilvánul a közvélemény. Bár
e feladatukat még szélesebb mérvben oldanák meg!
most ez csak mellékesen történik s a különféle já-
tékok viszik a főszerepet, pedig a casinóknak fő fel-
adata a szellemi eszmecsere s a játékok csak ezek után
való üdülésre rendelvek.*

A lőkort 1803—1833-ig lövészi gyakorlatait, tár-
sas összejöveteleit és táncmultságait a város epres-
kertjében tartotta; mint minden emberi törekvésben
és intézményben, ugy e társulatban is a kezdet cse-
kély volt és csak egy szebb jövő magvával szolgált; a
hely szűkkörü, a táj kevés kellemű, az épületek nem
elég kényelmesek voltak, társas mulató helyekül egy
pár faház szolgált: az emelkedő művelődés, a finomabb
társalkodási vágy, a régi lövészet faházainak omladé-
kony állapota, végre a pártolóknak tetemes szaporodása
napról-napra érezhetőbbé kezdték már tenni, egy új
kisebb fekvésű, diszesebben berendezett helyiség szer-
zését. A buzgó főlövészmeister Császár Ferdinand már
1830-ban kezdé az áthelyezést és átalakítást sürgetni;
a társulat ezen lelkes elnöke azonban e szép cél elé-
résére nemcsak szóval sarkalta a tagokat, hanem di-

cséretes példával előrehaladva 35.000 téglát és 500 váltó forintot is ajánlott fel annak létesítésére : mielőtt azonban szép tervét megvalósíthatta a társulat és az egész város nagy sajnálkozására jobb létre szendertült; de az általa elvetett eszme magva nem maradt gyümölcszetelen, minthogy a bűzgő tagok keblében termékeny talajra lelt, és így csak hamar megérlelődve megtermelte az új diszes és országunkban aligha nem legszebb új lökertet. — Az elhunytak fő érdeme az első lökert alakulása 1803-ban, a második lökert is az ő áldozatkész buzgó kezdeményezése folytán nyert létet. Azon társadalmi hasznok már a fentebb érintvők mik a társulat közvetett vagy közvetlen befolyására létesültek, itt még csak egyet kell pótlólag hozzá csátoznom. A 48-ik év előtti társadalmi viszonyok hazánkban lényegesen különböztek a maiaktól. A nemesek azon érdemeknél fogva, melyeket őseik e hon szerzésében és utóbb megvédésében századokon át szereztek, sok és nagy kiváltságokkal bírtak; adó mentesek s hivatalképesek csak ők voltak, a jobbágyok robot és dézma munka és termékadóval adóztak nekik, sőt az ugynevezett uriszékek birói jogokat is adtak nekik. A második osztályt a városokban lakó polgárok képezték, kik kereskedéssel és iparral foglalkoztak, helylyel közzel egy két kiváltsággal bírtak de általában polgári jogok tekintetében az előbbi osztálytól igen messze voltak, a polgári kötelességek, terhek, adók nagy részben az ő vállalkra neheztedek; e bajoknak tulajdonítható, hogy maig sincs erős középosztályunk, mert százados bajokat nem lehet két évtized alatt kiheverni. A harmadik osztályt a csak térhekkal sújtott jobbágyok képezték; ezek voltak a haza mostoha gyermekei, kik ugyszólván semmi előnyökkel nem bírva, csak terheket ismerve

gyakran durva, műveletlen nemesi önkény lapdái voltak. A kirívó elientét e három osztály között uton utófélen érvényesített. A bajai céllövő kertben minden tag egyenlő volt, itt elsimult a nemes és polgár közötti különbség; a társas körök országsszerte mindenütt ily amalgamisáló, összeolvasztó hatásnak voltak, de talán sehol sem történt ez könnyebben, természetesebben, kevesebb surlódások árán, mint épen a bajai céllövő társulatban, melynek egész története 1803-tól 1833-ig e két szóban foglalható össze: rend és összetartás. Nem kételkedem azon, hogy azon dicső, az ember örökös, természetes, veleszületett egyenlőségi jognak keresztülvitele, mely 1848-ban e haza minden lakóját a legnagyobbtól a legjelentéktelenebb pörig egyenlően, nemessé az az egyformán emberré tette a jog és kötelesség általánossá tétele által, e társas körök útján lett előkészítve. Sokszor eredetükben s lényegükben kis okok haladásukban lavinákká nőnek s ellentárlatlan hatalmukkal, a tények logikájánál fogva, kiszámíthatlan bámulatos következményeket vonnak maguk után. Gr. Széchényi István a legnagyobb magyar a budapesti lánchidnál a vámot a nemesektől is szedette s így elő készítette őket, kik soha adót, vámot nem fizettek az adózásra; igaz, szent igaz Bárá Eötvös József eme mondatra „Nemcsak Newton lehullott almája az, mely őt nagy nevezetességű physikai törvények felfedezésére vezette, mi e földön nagy következtéseket szült, s lehetnek kisebb okok épen oly nagy következtmények kutfői, s vannak emberek, kiket egy szó, melylyel szülők vagy nevelők, gyermeki érzeményüket sérté, embergyűlölké tön.” Azt a nagy társadalmi átalakulást, melyet az 1848-iki országgyűlés létesített a várossi társas körök készítették elő; a bajai lökért a maga

feladatát ez irányban különöleg oldotta meg. Mindig bánulattal tekintek ama kor embereire; azt sok nép történeben olvastam, hogy egyes osztályok küzdöttek előjogaikért; de azt mi nálunk történt, hogy maga a kiváltságos osztály indítsa meg az iniciatívát előjogai megszüntetésére, mint levé Gr. Széchenyi István, Bárá Wesselényi Miklós, Gr. Battyányi Lajos, Bárá Kötvös József stb. stb. ez egyedül áll a maga nemében az egész emberiség művelődéstörténetében.

Császár Ferdinand főlövmester méltó utódja Koller Ferenc megyei táblabíró, elődének nyomdokaihalépven, az általa megpendített eszmét, a lökert újja alakítását, megvalósította. 1833-ban Koller Ferenc főlövmester és a lelkes allövömesterek: Albrecht József városbíró, Arnó András, Rausch Ferenc, továbbá Arnó János, Roseman Pál és Paldt György löbb buzgó ügybarát fáradhatlan utánjárása s önzetlen áldozatkészsége a város érdemes tanácsát arra birták, hogy az új lökert számára a város alsó végén 10 holdnyi homok térséget, az uraságok kegyes jóváhagyása mellett átengedett. Most óriási lépésekkel haladott a fáradhatlan munkásság és csakhamar létesülve látta Baja, a mit remélni is alig volt bátor: az új lökertet, célszerű diszes épületeivel, angol kertjével, mely a maga nemében megyénkben első és a hazai hasonló intézmények sorában is bizonyára nem utolsó. A polgárok veteledtek e szép cél eléréséhez szükséges pénz és munkaerő előállításában. A társulat első igazgatójának Császár Ferdinand adománya 35,000 téglá és 500 váltó forint-oly versenyt idézett elő, hogy a vállalat meglepő gyorsasággal volt keresztül vihető. Koller Ferenc, az előbbinek méltó utódja kifogyhatlan volt pénz és munkaerő

áldozatokban. A hálás utókor számára buzdító például mikép kell közecélokot támogatni ide jegyzem a többi kegyes adakozók neveit is; ébredjen mindenki azon tudatra, hogy a jó mit tevénk feledésbe nem merülhet:

Klobusiczi Klobusiczky Péter kalocsai érsek 20,000, Szentgyörgyi Horváth János és József 12,000 léglát adtak; az építkezésre készpénzben adakoztak: id. Albrecht József, ifj. Albrecht József, Arnó András, Arnó János, Auer Ádám, Auer Lipót, Bartok Máttyás, Benger János, Cserni Antal, Deák Johanna, Broier Adolf, Fazekas Ferenc, Forstinger Antal, Gótzty Keresztély, Koller Ferenc, Koller István, Kuluncsics József, Karácsenyi Lipót, Kopper György, Latinovits Sándor, Latinovits Adel, Latinovits Károly, Mihics József, Nenádovics Sanel, Novák József, Paldt György, Pilaszánovits Antal (idősb), Radány Péter, Rausch Ferenc, Rokenstein György, Rosemann Pál, Pilaszánovits Mária, Rudics József, Sámuel István, id. Schönberger András, Scultély János, Schwarc Ferenc, Szücs József, Vojnits Barnabás, Vojnits László, Vunderlich Ferenc, Zákó István

A kert rónításához részben pénzadományal, részben munkaerőkkel munkásokkal vagy fuvarokkal járultak: id. Albrecht József, ifj. Albrecht József, Alföldy Alajos, Arnó András, Arnó János, Bayer Mihály, Bendik Tamás, Bernhard József, Betzsula Tamás, Bischof Magdolna, Bogor Sándor, Braschinger Róza, Breitenberger József, Brigly József, Cserni Antal, Czintula János, Eichard Frigyes, Esztergomi József, Fazekas Ferenc, Fesztoráczy Alajos, Fiala József, Forstinger Antal, a ferencrendi atyák, Fratricsevit Ignác, Gengl Ferenc, Gyöngyösy József, Gyurikovits János, Harlikovits Benjamin, Heinrich Ferenc, Hengl János, Heneberg Margit, Hiltl Fridel

Esztergomi István, id. Jilk József, Joachim Ferenc, Jovánovics Pál, Joannovics Nenád, Jung János, Klein Fülöp, Kernreich Franciska, Kopper György, Krainik László, Latinovits Benjamin, Latinovits Miksa, Lauth Miklós, Lazarevics Zachariás, Loósz Balázs, Magyar Imre, Michics József, Manolino József, Paldt György, Paldt József, Paukovits János, Pók Ferdinand, Pollerman Ferenc, Ódry József, Rausch Ferenc, Repman Katalin, Schmidt József, Schmechen Erneszt, id. Schönberger András, Scultéty János, Sebök József, Szücs Ignác, Tóth György, Tóth József, Turay Sándor, Urbán Vince, Vojnits Simon, Vermes Ágoston, Vile Ferenc, Vlasic Mátyás, Vunderlich Ferenc, Zharela Vencel, Zsiga József.

A táncterem diszítéséhez járultak: Horváth Magdolna, Kulmcsics Etelka, Latinovits Aranka, Nigszti Antónia, Volaries Eszter, Krausz Anna.

A dícséretes verseny, melyet a nemeskeblű adakozók kifejtettek, két év múlva, azaz 1835-ben már a legszebb eredményeket mutatta fel: ott hol 1833-ban még sivár homok dombok és völgyek vállakoztak, ott hol semmi növény a nap égő hevét ki nem állhatta: ott 1835-ben minden lépésre, kies virányok, himes virág szőnyegek, diszes cserjék és fák mosolygtak a belépő elé; az angol kert, az új diszes épületek a kegyes adakozók reményét messze felülmulva pompáztak. 1835-ik év június 8-ára pünkösd második napjára volt ünnepélyes megnyitás kitűzve. A nap felkeltét a lelkes közönség 24 taracklövessel üdvözlötte. Magasan lengő zászló intogott a város felé, két év múlva ismét összehívandó a társaság nemeskeblű tagjait, egy nem mindennapi öröm éldeletére. A délután ismét 24 tarack

lövés köszöntötte. Délután 4 és 5 óra között szünni nem akaró üdvlövések dörgése közt a város minden rendü rangu és koru lakosa az új lökerti helyisége felé hullámozott; a vidékről is számosan sereglettek oda a megnyitás ünnepélyére: pezsgett minden, de a legszebb rend, eszén, és összhangban, csak az öröm nem ismert határt. Kétszáz terítékű asztal kínálkozott a vendégeknek; a sűrű fölköszöntések sorát a főlövőmester nyitotta meg, éltetvén V-dik Ferdinand magyar királyt, ki nem rég foglalta el uralkodói székét, kinek nemes szíve az egész nemzetet szebb, boldogabb jövő reményével árasztotta el. A számos felköszöntésekhez, mi a már késő kor szülöttei is egyet csatolunk: éljen emlékezte, azon lelkeseeknek, kiknek határt nem ismerő áldozatkészsége e szép helyet, városunk egyetlen méltó mulató helyét alkotta, buzdítsa nemes példájuk késő utódait, is közélok buzgó felkarolására!

Este az egész lökerti helyiség fényesen volt kivilágítva, a táncterem homlokzatán csillogó fényben e felirat volt olvasható: „*Polgár légy hazavél! e szép céll érni tanuld itt!*“ Az ünnepélyt méltóan emelte a Fesztorács által készített tűzijáték. 1835-ben a lökertnek 123 tagja volt.

Az alapkövetételének örömnapja, mint különös ünnepély szántszándékkal választatott el a megnyitás, ünnepélytől és 1835. november 18-ára határozatott. Ez ünnepély szertartásai a mondott napon délután 5 órakor kezdődtek. Szentmiklósi Sebők József felolvasta a régi és új lökerti történetét a nemes alapítók és adakozók neveit, ezt követte az alapkövetelési oklevél felolvasása, mit a számos hallgatóság lelkes éljenekkel fogadott. Ezután az oklevelek a folyamatban levő pén-

zekkel egy e célra készült üveg ládácskába, ez pedig egy kivésott és fedéllel ellátott kőbe helyeztetett, végre az egész tarack durrogatások közt a táncterem középső ajtaja alatt készült boltozatban lett elhelyezve. Koller Ferenc főlövő mester tette le szokott szertartással a három első követ, őt követték az allövőmesterek végre löbben a jelenvolt vendégkoszoruból. A fényes kivilágítást az idő mostohasága miatt szabad ég alatt nem lehetett rendezni s azért az csak a táncterem tornácában diszlett. Tiszta honszeretet sugallotta fülírása ez volt: *Eljen mi jó fejedelmünk! Virágozzék haza földünk.* Az alapköbe zárt okmány így hangzik: „*A bajai célvész társaság gyakorlásaira választott épület alapköve tetételének oklevele. Eö Császári királyi Főlsége V-ik Ferdinánd országjárása, Eö Császári királyi Feöherceg József magyarországi nádor kormányzása, Eö Hercegsége Gyarakai Grassalkovics Antal városunk földesura, Eö Méltósága Radványi Gróf Györy Ferenc nemes vármegye főispánja, Eö Méltóságok Szentgyörgyi Horváth János és József mostani hirdokosai alatt több nemes lakosok, vendégek, polgárok diszes jelenlétében tétetett le ezen emlékkö 1835-dik évi mindszent hava 18-ik napján Baján.*

Ez évtől fogva minden vasárnapon diszes társaság gyült össze a lökerti helyiségben, kedélyes mulatóságai a város lakóit egy nagy családdá olvasztották egybe: öröm és fájdalom közösen lön megosztva, miáltal az öröm hatványozva a fájdalom pedig kisebbitve lön. A társaság ezen kívül évenkint a téli időszakban egy nagy táncvigalmat rendezett s így tagjait azon időszakban is egybefűzé, midön a lökertben nem gyülekeztek össze. A város jolléte is folytonosan emelkedett, úgy hogy az egész megyében csak a „dus és gazdag“

jelzővel emlegettek Baja városának nevét. Midőn Br. Rudics József Bács-Bodrogh megyének főispáni helytartójává 1837-ben kinevezteték, Polerecky Bálint bácsi prépost alkalmi költeménnyel üdvözölte őt, melyben így szól: „Dús Baja tornyosodott áll granatéros elő;” mely szókkal azt akarta mondani „Dús Bajának tornyos süvegű granatérosai elő álltak.” E költemény egyrészt kifejezi a megye közvéleményét Baja gazdagságát illetőleg, másrészt borzasztó nyelvezetével teljesen indokolja Kazinczy eljárását az alkalmi költeményekkel szemben, ki e lelketlen féreműveknek író háborút izent. A város 1791-ben 6883 leket számlált; 1840-ben tehát 50-év után a lakóсок száma már 14,269-re rugott, kik között 12,296 katolikus. A lakosság tehát 50 év alatt 7286 tal szaporodott, s így több mint kétszer annyira, mi kétségtől a város haladásának igen örvendetes bizonyossága. A város szellemi műveltsége is lépést tartott az anyagi haladással: ez időben csak Bajának volt főgymnasiuma az egész megye területén; a közszellem és közművelődés terén is a megye többi városait messze felül multta, miért is a megye birtokos osztálya még a távolabbi részekről is ide szivárgott: a közszellem létesüléséhez, a közműveltség terjesztéséhez lényegesen járult a bajai lökért is, mely a város és környéke műveltebb elemeinek gyúpontját képezte. A város a 40-es év elején szép jövő küszöbén állott, a haladás, melyet az elmúlt fél század alatt tett a legszebb reményekre jogosított, de egy szerencsétlen esemény, az 1840-ik évi május 1-én dühöngött borzasztó tűzvész, csaknem az egész várost hamuvá égette mi által haladása tel lön tartóztatva, de hamvaiból Phönixként csakhamar szebb létre kelt ki.

Május elsejét mindenki örömmel szokta köszöneti; e nap a hideg tél elhunytát s a tavasz új feltámadását hirdeli: a télen oly szomorú kihalt természet újra egész díszében kezd pompázni, a levegőt dermesztő hideg helyett fűszeres szellő lengeli, az ember kilép házi börtönéből hova a hideg elől menekült és ismét a szép természet ölében auldg.

Az évnek alig van öröndetesb napja május elsejénél és e nap Bajára nézve 1840-ben mégis a leggyászosabbá lett. Délután fél kettőre ütött ki a tűz; kifürkészhetlen maradt vajjon vigyázatlanság vagy gonoszság okozta-e. Borzasztó vihar dühöngött. Minden templom harangja megkondult. A lakósokat páni rettegés fogta el. Az észak-nyugatról duló orkán pár perc alatt az egész várost lángba borította. Mindenki menekült. A rémülés oly nagy volt, hogy nem is tudtak hova menekülni; utcákon és köztérekén futkosott a nép, az anya gyermekét, a nő férjét kereste; hasztalan hangzott el a szeretett név a zajban, a fájdalom sikoltása elhallt a zürzavarban; hasztalan kereste a szem a kedves atakokat, por és füst eltakarta azokat. Egyik a szőlőkébe, másik a Kíssumár erdőcskébe, harmadik a lökertbe futott; sokan Vaskut, Szeremle s más közel tekvő helységekbe menekültek. Délután 5 óráig folytonosan nőtt a lángtenger; a templomok tornyai egymásután dőltek le földrengésszerű zugással; az annyi évtizeden át jó és balsorsot, örömet s fájdalmat hirdető harangok egymásután hullottak alá magas trónjaikról. 5 óra után csendesült a vihar, alábbhagyott a tűz. Végre beköszöntött az éj. Máskor a hold ezüstös fénye boldogítólag mosolygott alá e városra; lakói a béke ölében erőt merítették a következő nap munkáira, a

boldog, s boldogtalan mennyet álmodott magának; e napon az éj esendes égi viándora csak romokat látott ott, hol előbb diszes épületek pompáztak, jajveszéklést hallott ott, hol máskor ily időben esendes nyugalom terült el. Az elmenekült lakósok visszatértek, hogy elveszett, vagy eltévedt kedveseiket felkeressék vagy legalább vagyonuk romjait gyűjthessék egybe: de fájdalom sokan egyben, sokan mindkettőben csalatkoztak. 78 emberélet esett a lángoknak martalékaúl, 6 templom, a gymnasium, kórház, 1282 lakház, 812 melléképület, összesen 2101 épület égett hamuvá. A gabna tárházakban 260,000 pozsonyi mérő buza stb. ment tönkre. A hivatalos becslés a kárt 4.224,568 forinttra tette, be nem számítva az uradalmi épületeket, templomokat, városi épületeket, gymnasiumot stb. csak a magánosok kárait véve tekintetbe.

Almási Rudics József Bács-Bodrogh megye főispáni helytartója e nagy szerencsétlenség híret vévén, azonnal a nyomor enyhítését eszközözendő a hely színére sietett; az ő kezdeményezésére a város tanácsa bizottmányt alakított, mely könyörödományokat gyűjtvé, azokat a kárvalottak között kioszsza s így egy részt a pillanatnyi nyomort enyhítse, másrészt pedig a várost hamvaiból újra feltámaszsza. A bizottmány tagjai. Elnök, Borsódi Latinovics Benjamin, tagok Bartok Mátyás prépost, Pilaszánovits Lajos, Dömötör Pál, Markos Pál, Kardos János, Vojnics György, Koller Ferenc, Bogor Sándor, Sebők József, Rudics Mátyás, Sándor György, Vermes Ágoston, Sculléty János, Albrecht József, Simics Theodor, Nenadovits Sámuel, Krausz Károly, Kopper György. E bizottmány fáradszatlan tevék enységgel a szomszéd helységekből berendelt kocsikkal a döledék

halmokat elhordatta, a tűzvész szerencsétlen áldozatait eltemettette, a kutakat kilisztította, a hajlék nélkül maradtakat elszállásoltatta s élelmi szerekkel ellátta. A lökért helyiségei is számos szerencsétlennek, menedék helyet adtak. Az egész országból gyűltek a könyör adományok. A hálás utókor számára a főbekeret ide jegyzem :

Klobusiczky Péter kalocsai érsek, a mint e szerencsétlenség hírére vette 1000 forint pengőt, 3000 pozsonyi mérő búzát, 2000 kőve nádat, 50,000 téglát utalványozott a szerencsétlen városnak. Azon kívül összes téglá készletét a kiállítási érték utolagos megfizetése mellett a város rendelkezésére bocsátotta és megengedte, hogy a város határában levő birtokain két téglá ögető kemencét állíthassanak fel és az ott készíthető téglák ezere után az érseki birtokjog elismerése fejében csak egy krajeárt fizessenek. — A város földesurai Szentgyörgyi Horváth János és József, noha ők is szerfölött károsodtak 1000 frt pengőt küldöttek, azon kívül ez évre a tizedet elengelték a mely sok ezer pengőt képviselt, végre korlátlan jogot adtak, hogy birtokaikon bárki tégiákat égessen ezerétől a földesuri jogok elismerése fejében csak egy krajeárt kötve ki maguknak. Szabadka és Buda sietett az ország többi városai közül legelőször a szerencsétlen Baja segítségére Szabadka lelkes főbirája gyűjtést rendezve pár nappal mulva a szerencsétlenség után 600 frtot és temérdek élelmi szereket, ruhákat stb. küldött Bajára. Schreiber Ferenc budai főbíró és az egyenruhás polgárság örnagya e testületben 457 forintot gyűjtve azt a bajai polgár katonáknak küldé.

Borsódi és Katymári Latinovits Lajos 12 házat

saját költségén építte fel, azonkívül tetemes pénz és élelem segélyt küldött. Özvegy Latinovits Sándorné született h. Geramb Adél 1500 frt. Vojnits Barnabás Szabadkán 1012 frtot gyűjtött, ugyanott a bajaink segélyezésére rendezett Lánccsaladás 150 frtot jövedelmezett. Almási br. Rudics József 200 frt., Szegzárd városa 210 frt., Bács mezőváros 119 frt., Tolna város 228 frt. A kalocsai érseki káptalan 200 frt., Girk György nagyprépost 200 frt. Az ó-morovicai közbirtokosok 200 frt., Ujvidék városa 404 frt., Károly főherceg 1000 frt. Ó-Verbász 100 frt., Munk komáromi kereskedő 120 frt., Torzs: községe 115 frt., Keruya községe 100 frt., Futak mv. 125 frt., Gr. Szécsen Miklós és Károly 800 frt., Zombor v. 336 frt., Duna Földvár mv. 100 frt., Roder József 200 frt., Schordán tanár 280 frt., Csábi Antal 100 frt. Pécs v. 200 frt., Uj Verbász 157 frt., Schwarc Lipót 200 frt., A bonyhádi közbirtokosok 400 frt., Nagyszentmiklósi Nákó Miklós 200 frt., A zombori kamarális administráció 1080 frt., Kopreszty bárónő 200 frt., János-házi József Komáromból 100 frt., Schaiba a pozsonyi német hírlap szerkesztője 101 frt., Teleky Grófnő 200 frt., Reusz Kösztríc herceg 259 frt., A Ferencsatorna hivatalnokai 1000 frt., Az almási közbirtokosok 216 frt. A tiszavidéki kamarai hivatalnokok 100 frt. Szeged városa 800 frt., Győr városa 778 frt., Buda városa 1200 frt., Nákó János 200 frt., Majláth Antal gr. 300 frt. A kanizsai izraeliták 150 frt., A szegedi casino 413 frt. Az esztergomi káptalan 200 frt., Ujvidék utólagosan 181 frt. Pavlovics az ujvidéki szerb ujság szerkesztője 280 frt., A győri káptalan 120 frt. A nagyváradi káptalan 200 frt., A veszprémi káptalan 200 frt., Bars megye 104 frt., Pest városa 2566 frt., Herceg Esterházy Pál 200 frt., Több pestmegyei község 364 frt.,

Buda városa újból 285 frt, A. m. k. helytartóság 3067 frt, Szeged városa újból 307 frt, Szerém megye 641 frt, Sopron sz. k. v. 153 frt, Lajosák Ferenc nagyváradi püspök 292 frt, Arad városa 103 frt. stb. stb. Schönberger Endre az ő művében: „Denkbuch des grossen Brandes in Baja“ véghetetlen sorát adja a kegyes jóttevőknek; ha valaha Baja városa azon meggyőződésre fog jutni, hogy saját történetét is meg kell írni, kétségkívül megfognak névszerint említetni mindazon kegyes jóttevők, kik Baját hamvaiból újra feltámasztani kegyes szívvel siettek, hogy mikor fog ez megtörténni nem tudhatni, mert jelenleg még csak krónikása nincs, hát hol van még a történész, pedig az igen kevésbe kerülne valakít a jegyzői korból vagy bárkit mellékesen ezzel is megbizni, s a haszon idővel kiszámíthatlan lenne, mert e városi monographiák évtizedek mulva igen becses anyagot szolgáltatathatnának az országos történet vagy művelődés történelem számára; másrészt pedig e naplók időszakonként való közzététele által a közvélemény valódi hatalommá nevelkedhetnék, s a jónak jutalmazása valamint a rossznak kárhoztatása kiszámíthatlan erkölcsi hatást gyakorolhatna, miáltal a szellemi és erkölcsi haladás tetemesen emelkednék. Minthogy ilyenmü városi napló vagy történet nem létezik, bár tárgyamtól távolabb áll, nem akartam legalább a főbb jóttevők neveit említetlenül hagyni, óhajtom, hogy általánossá legyen a meggyőződés, hogy a jó mit polgártársainkkal tevének, feledésbe nem merül.

A kegyes jóttevők áldozatkészsége, a fentemített lelkes bizotmány buzgó tevékenysége, de különösen Baja város életképessége a borzasztó tűzvész kárait pár év mulva elenyésztették és a város Phönixként

saját hamvaiból csakhamar új és szebb létre virult fel: egyenesbb, terv szerint beosztott, utcák díszesebb épületekkel, szebb középületek, templomok stb emelkedtek minden felé, a lakosok is keltözött iparkodást tintColork fel a már egyszer megízlelt, de elvesztett jóllét visszaszerzésére. A lökerti társaság összes iratai, az intézet történetét tartalmazó évkönyv, és a főszámadási jegyzőkönyv kivételével, hamuvá égett, a pénztári szekrény is a benne lévő iratokkal, kötvényekkel és 129 frttal a lángok martaléka lett.

Dacára annak, hogy a város bámulatos gyorsasággal épült fel szerencsétlen helyzetéből, még is e nagy és szivfagyaláló szerencsétlenség befolyása még évekig volt észlelhető a társadalmi élet minden irányában. A gyászos emlékü 1840-ik évben, mint könnyen gondolhatni, a lökerti vigalmak szüneteltek: összes helyisége még sokáig lakhelyül szolgált szerencsétlen hajléknélkülieknek. 1841-ben pünkösd második napján a lökert a bajai diszruhás polgárság zenekara igazgatójának Ainvég Jánosnak kérelmére jótékony célu táncvigalmat rendezett, melynek jövedelméből (180 váltó frt.) a társaság a nagytűzvész alkalmával a templomban elhamvadt hangszerei helyett újakat szerzett. A lökert ez évben sem tarthatott városi összejöveteleket, társas multságokat; a legnagyobb mértékben megkárosult részvényesek találkozására csak a kölcsönös szomorúság érzelmeinek nyilvánítását, a szenvedett károk elősorolását eredményezte: ily körülmények közt a lökert nem teljesíthette mulatva szórakoztató hivatását, hanem az itt néha néha összegyűlt tagoknak kölcsönös panaszai elmondása által némi megkönnyebbedést, vigasztalódást szerzett.

A lőkert állapotát 1842-ben következőleg eseteli a társulat évkönyve: „Szinte két szomorú év múlt már el, hogy e gyászú öltött intézetet csak nagyritkán egy két magányosan sétáló látogatta meg, holott annak előtte fegyverek és mozsarak hangos durrogásai közt tarka vegyületű és vigkedvű lársaskörökben a kebelbeli vidor kedélyű nagyöntisztelt nemesi rend és a honi ipart szorgalmasan űző polgárság méltán magasztalt legszebb egyetértésben vasárnaponként számos vigóráit, ártatlan legnemesb örömeit kedvderítlen éldelé. A benne tapasztalt ónsúlyú csend már beléptekor emlékezteté a látogatót ama borzasztó katasztrófára, mely a legszebb kedélyű művelődésnek indult és szorgalmas iparu városunkban minden életörömet kegyetlenül elölt és lakosait soká tartó szomorúságba süllyeszté. Puztán, nép- s örömtelenül állott a diszitményeitől megfosztott táncterem néma csendjében, az egykor virágokkal diszlő szép sétányok füvel s gazzal benöttek, a lőkamarák bezárvák, a kert legnagyobb részt elhanyagolva buba öltözött, mert kellő művelése e szomorú években a lehetetlenségek sorába tartozván, a virágok részint kiszáradtak s részint elfajultak, s így szunnyadt e kedvderítő helyen az élet majdnem két egész évig.“ 1842-ben március 28-án a társulat közgyűlése elhatározta, hogy ez évben ismét elkezdni nemes mulatóságait. A társulat sok érdemeket szerzett elnöke Koller Ferenc táblabíró a tagok esedező kérelmeire a lőkert élén megmaradt, mi egy szebb jövő felvirulását biztosította.

A lőkert 1803-tól 1842-ig egy igen nevezetes érdemny létrehozására, a város németajku kereskedő és iparos polgárainak magyarosítására, lényegesen be-

folyt. Jegyzőkönyvei és évkönyve egész 1842-ig magyar és német nyelven szerkesztettek, tekintettel arra hogy a tagoknak több mint fele a magyar nyelvet kevéssé nem értette; a lökerti társas mulatságai, hol mindig a magyar rész játszotta a főszerepet, lassankint a német elemet is annyira átalakíták, hogy azok mind-egyike a magyar nyelvet elsajátította, sőt számosan a magyar nyelvel a magyar honfiai érzelem oszlályosai lőnek: ennek folytán a társulat 1842-ben elhatározta, hogy jegyzőkönyveit s minden hivatalos iratát ezentúl csakis magyar nyelven irandja, minthogy a tagok a magyar nyelvben annyira jártasak, hogy a német oldalfordítás még commentárképen is felesleges. E végzés némely türelmetlen szellemű német polgárnál visszahatást kellett, mely a lökerti társaság keretén belül és kívül csakhamar ólénk surlódásokat szült. 1842-ik év július hó 12-én a magyar és német ifjuság táncvigalom alkalmával civődött a felett vajjon magyar kör- vagy pedig német keringővel kezdődjenek e a vásárnaponkinti táncmulatságok: a magyar ifjak közül nemes Balogh Sándor és nemes Mandics Márk a magyar tánc elsősége mellett küzdve az ellenpárt ellen hevesen kikelt; ez ügyet a bizottmányi gyűlés akkint intézte el, hogy az illetőket Bogor Lajos biztos ur által rendre utasította, de egyszersmind határozatba ment, hogy ezentúl minden táncmulatság magyar táncal kezdődjék, miáltal a lökerti magyar jellege kérdésen kívülé lett.

1842-ben szóba hozatott, lehetnek-e az izraeliták társasági tagokká? Hosszabb vitatkozás után azon javaslat lett elfogadva, hogy a diplomatikus izraelita orvosok és minden tisztességes izraelita lakós a tag-

dij befizetése után akadálytalanul részt vehet a társulat mulatságaiban. A bizottság határozata jóváhagyás végett a teljes gyűlés elé terjesztették. E tett üzetesebb méltánylást érdemel. Az izraeliták azon időben még nem élvezték az emancipáció előnyeit, nem tekintettek egyenjogú polgároknak és számukra csak némely kereset forrás állott nyitva, miért is sokan a titkos üzorával foglalkoztak annál is inkább, mert akkor az országban még alig létezett nyilvános pénz intézet, melyhez a megszorultak fordulhattak volna: némely izraelitának e téren való tulkapása sokak előtt az egész fajt gyűlöletessé tette: e körülmények tekintetbe vételével a bajai lökerti társaság tettebbi határozata, mely minden törvényi kényszer nélkül, önmagától felemelkedett ama méltatlan előítélet fölé, mely egyesek hibájáért a véltlen összességet elítélte, a jellemes és becsületos izraelitában az embert tisztelve és azt magához hasonlóknak elismerve a társulat egyenjogú és egyenrangú tagjává avatta. Ismét egy bizonyíték arra mily jótékony hatása a társulási szellem; az ember emberhez közeledvén egymást kölcsönösen tisztelni tanulja: itt omlanak össze lassankint a kínai válaszfalak, melyeket százados előítéletek emeltek. Bajai város polgárai a lökertben az izraelitákat már 1842-ben emancipálták, míg ez eszme az egész ország területén csak 1867-ben érte el az érettség azon fokát, hogy azt az országgyűlés törvényileg szentesítse.

A bajai izraeliták e barátságos felkarolást a város polgárai részéről meg is érdemlették, mert ezek minden tekintetben velük egyfűttéreztek, és ha ma körültekintünk városunk izraelita lakosai közt, azon örövendetes tényt látjuk, hogy azok kiknek harmadizi

ősei csak rossz néveléssel beszéltek, kiknek szülői már magyarul és németül egyaránt tudtak, azoknak fia csak magyarul tudnak és a németet jobbra csak könyvekből tanulják: látjuk továbbá azt, hogy míg a régiebbek kastszerűleg elzárkózva a felebaráti szeretettel csak hitsorsosaikra terjesztették ki, addig a közelmúlt és jelen ivadék tagjai az ország egyéb lakóival versenyezve áldoznak közcélokra. Sajnos igazság, hogy ezt nem lehet minden bajai izraelitáról elmondani, megnevezhetnék olyan dús gazdagot is, ki épen e sorok írója, midőn egy közcél előmozdításában fáradozva támogatását kérendő őt megakartá látogatni egy negyed órai csevegés után sem nyerhetett bebocsáttatást: de hála Istennek ezek Baján kisebbségben vannak s a nagyobb részt méltán illeti a fentebbi kiemelés. Különbözik az ország lakói, kiknek ősei vörökkal szerzék és százas küzdelmekben vörökkal ottalmazták e szent hazát s kik ennek folytán itt a polgárjogok törvényszerinti örökösei, méltán megvárhatják az izraelitáktól, kiket noha a teljes polgárjogokra a fenti örökösödési értelemben semmi igényvel sem bírtak, mégis a humanizmus eszményének hódolva, minden előzetes érdemek nélkül a teljes polgárjogokkal, a minökkel csak önmaguk bírtak, magajándékoznak, hogy honfiumi érzelmben és minden hazai és közcél lelkes támogatásában ama nagy adományra utólag érdemesüljenek, mert ellenkező esetben az ország közvéleménye a tett ajándékot érdemteleneke pazaroltnak fogja tekinteni és a visszahatás bár későn de kétségtelenül jelentkeznek.

A legnagyobb magyar, Gr. Szécsényi István, a Duna szabályozás ügyével megbízott királyi biztos ren-

deletére 1843-ban Bács, Pest, Baranya és Tolna megye küldöttségei október 8-ik napján Baján gyűltek egybe, hogy e fontos és hazánk kereskedelmére nézve vitális kérdésről tanácskozzanak; a fényes küldöttségek tiszteletére a lökerti Koller Terenc elnök indítványára nagy táncvigalmat rendezett, hol az illetők kedélyesen szórazván Baja város társadalmi műveltségéről igen kedvezőleg nyilatkoztak, igérvén hogy a Duma szabályozás fogantatásában e derék város érdekeire különös figyelemmel leanderék s ennek első bizonyosságául jelenték, hogy az átkelési révet már is a közlekedésre nézve előnyösebb pontra helyezték.

1844-ben azon ellenhatás, melyet egypár német polgár már 1842-ben tanusított szélesebb mérveket öltött.

A lökerti közgyűlésen a legjobb indítványok is ily csekélyes surlódások folytán megbuktak, sőt az elégedetlen németek a magyarokkal karöltve járó nagyobb részre nyomást gyakorolni ügyekvének; ennek folytán az 1844-ik évi gyűlésen határozatba ment, hogy ilyenmü pressió kikerülésére ezentul minden indítvány titkos szavazással lesz eldöntve. Az egyenetlenség a két fél közt más téren is nyilvánult. Az 1802-ben alakult diszpolgárság német őrnagya egy pár főbb egyénnel karöltve annak egészen német jelleget üzekezett adni, mi a magyar tagokat sértette s azok külön magyar polgári őrhád felállítását tervezték.

Gondosan átkutattam a régibb hírlapokat és Baja akkori helyzetére egypár megvilágosító adatot találtam. A „Honderü“ 1844 augusztus 24-iki kélettel ezt írja „Tegnap ment itt véghez az itteni magyar polgári őrhád zászlószentelése a tärjedelmes vásártéren fel-

állított igen diszes ollár előtt roppant sokaság jelenlétében, helybeli prépost ur (Bartók.) s a szeretve tisztelt keresztanya özy. Latinovits Sándorné sz. Geramb Etelka bárónő ő méltósága által. . . Az ünnepélyt est vigalom zárta be. A nemzeti színű lámpákkal világított kies lövészkertbe alkonyatkor sereglett vendégeket meglepték a táncterem folyosójára alkalmazott világítványok közepén e felirattal „Éljen a magyar nemzet“ egyik felől felsőges uralkodónk V. Ferdinand arcképe, másik feléről a lövészet jelképei alkalmas versekkel körveve benn a teremben pedig a jövőre keresztanya iránti hála jelképezve. A vigalom magyar néptáncokkal nyitlatott meg, melyet Orezy F. báró és Paukovits Ida kisasszony ritka báj és tőkélylyel ejenek és tapsok közt jártak el.“ Bár mily fényes háttére volt ez ünnepélynek, maga az ok, a magyar polgárörtség és a német-közti meghasonlás, igen sajnós dolog; kis engedékenységgel a régi polgárörök őrnagya részéről, kis méltányossággal a magyar tagok iránt a bajt el lehetett volna kerülni: de a német polgárok tetemes része a magyarokhoz csatlakozott s így ama türelmetlenek mindinkább kisebb kisebbre látták körtiket olvadni; erre vonatkozólag a „Honderü“ 1846-ik év január 24-iki számában következő adatot találtam: A magyar polgárkatonák naponkint növekedő száma 90 körül van, köztük több ügyvéd és honoratior, az előbb keletkezett ugy nevezett német granátusoké sokkal kevesebb. A durva irigység oszlik a fejlődő nemzetiség előtt ugy, mint a felkelő nap elől mogorván elvönulnak az éj rémes áruyai; — és mi remélünk!“ E halvány remény, melyet a „Honderti“ 1846-ik évi bajjai levelezője jelez csakbamar örvendetes valóvá lön. A Frankenburg Adolf által kitűnően szerkesztett „Élet-

képek" című lap 1847-ik év 11-ik számában: Bajáról február 28-iki kelettel következőket olvasom; "Január 10-én városunk minden rendű s rangu lakószai által rég öbajtott egyesülése a két külön testületet képezett fegyveres polgár-ágnak az előleges munkálatok elfogadása után életbe lépett; az egyesülési főpontok megmaradván mindkét osztálynak saját diszölltönye az eddig használt külön címzetek helyett, az egyszerű „Bajai polgárkatonaság címzet: egy törvény és fegyver, egy pénztár, egy (magyar) parancsszó egy 24 egyénből álló zenekar. E pontok röviden előadva foglalják magukban az egyesülési eszmének lényegét, mely a köz s magán életre kihatva, az eddig uralkodott egyenatlenség, gyűlölség és szeretetlenség hydráját megfojtván, az egyetértést, kölcsönös baráti viszalmat szeretetet mindinkább növeli." Ezen örvendetes egyesülést fényesen megpecsételte azon ünnepély melyet Baja város birtokosa szentgyörgyi Horváth Antal a barátságosan szövetkezett bajai polgárkatonaság tiszté-letére 1847 május 1-én a lökertben rendezett (Életképek 1874 május,) e helyet kiválóan azért választván, mert épen a lökert vasárnaponkiuti ünnepelvein simultak el lassankint azon differentiák, melyek Baja város magyar és német ajkú lakói közt fenforogtak.

Ez adatokat egykoru lapokból voltam kénytelen egybe gyűjteni, minthogy a társulat jegyzője Mikossevits Alajos 1845-től 1852-ig jegyzőkönyvet nem vezetett.

Mielőtt az 1848-iki eseményekre térnék, még egy igen örvendetes eseményről kell megemlékezniem. Klebantz János lökerti igazgató s főlövő mester, Vojnits Imre és egypár lelkes polgár azon eszmét pendítették meg 1847-ben hogy Baján is kellene takarékpénztárt

alapítani; az e tárgyban kiküldött válaszmány 1847-ben febr. 24-én az igének testet adott s e napon létesült a pesti és komáromi alapszabályok nyomán a bajai Takarékpénztár, mely ma a virágzás igen magas pontján áll évenként milliónál többre menő forgalmat eszközölvén

1848-ban a harc zaj elnémítá a társas multságok szende muzsáját Terpsichorét; mindenütt a harcias Bellonának fegyveresatlogása hangzott. A lökért a nemzeti gyász folytán 1849-ben szünetelt; ki táncolhatott volna akkor, midőn a nemzetnek sok sok nagy halottja volt, első sorban az ezredéves nemzeti palladium: az alkotmány!

1851-ben a lökért tanácskozmányait már nem tarthatta oly szabadon, mint az előbbi években; az absolutistikus kormány mindenütt politikai üzemeket szimatolt, és így lökerti gyűlést sem volt szabad tartani, ha nem volt jelen kormánybiztos: ez így tartott egészen a hatvanas évekig midőn az alkotmányos szabadság hajnala újra kezdett derengeni. Kormánybiztosi minőségben előbb Széviics Döme városi polgármester; utóbb pedig Rác József es. k. tollnok szerepelt.

Egész 1853-ig divathab volt vasárnaponként lakomákat is rendezni, melyekben minden társulati tag csekély évi díj lefizetése után részt vehetett; e szokás a társulatnak egészen családias színezetet kölcsönzött: 1853-ban e szokást az emelkedő drágaság, különösen pedig a bor szokotlanul magas ára miatt beszüntették, de gondoskodtak arról, hogy a szórakozási napokon mindég vendéglős legyen kiem, ki a tagok e nemű szükségleteit méltányos árak mellett kielégítse. Ugyan ez évben üllötte a lökerti társaság fenállásának ötven

éves jubileumát. A társulat az ünnepély napjául aug. 18-ikát választá, mely nap 8 Felségének Ferenc József császár- és királynak születés napja is. A kert és épületei fénytengerben úsztak. A vendégek és társulati tagok 150 terítékű asztalnál vigadtak.

1857-ben a társulat feltételek mellett, a helyben állomásozó dzsídásrezred osztályának megengedte, hogy e helyiségben lögyakorlatokat tarthasson.

1858. april 5-én gr. Zichy Ferraris Bódog úr a lökerti helyiséget meglátogatván, kiváló meglelégedését ismételtén kifejezte és a társulatnak 5 db. aranyat ajándékozott lövészi díjakul. Ez évben a város polgármestere Rónay Amadé a társulathoz leiratot menesztett, melyben szigoruan meghagyta, hogy 24 óra alatt, neki jelentést tegyenek a társulat céljáról, szelleméről, engedélyezett voltáról stb. Szegény absolutismus, mily féltékeny voltál, míg a nemzet nyakán ültél, az árnyéktól is remegvén donquijoti vitézséggel küzdöttél: na de most már békén nyugszol az idő mély sirjában, és az egész nemzet hő kívánata, hogy számodra sohase legyen feltámadás! — Ugyanez évben városunk érdemdús polgára Dr. Ivánovics P. úr egy igen életrevaló javaslatot tett; omnibus felállítását indítványozta a lökerti és gőzhajói közlekedés könnyítésére: ez irányban kísérlet is történt, de a költséges vállalat nem virulhatott fel. A jelen év elején valaki igen hangosan hirdette, hogy ő ilyet fel fog állítani, de a következés megmutatta, hogy az egész hüfó volt; pedig kár, mert májlynemű vállalat csakugyan felvirulhatna, és e tekintetben a kis Szegzárd is már túlszárnnyalt! — Ez időben a német elem ismét felütötte fejét, a mennyiben az alapszabályok átdolgozására kiküldött bizottság német

munkálatot terjesztett be: de a társulat dícséretes önzéssel elrendelte, hogy azonnal magyarra fordítassék és eredetiként ne a német hanem a magyar szöveg tekintessék.

A kertész lak bővítése és a nyári étterem felállításra is ez időszak érdeme.

1860-ban midőn gr. Széchényi Istvánt, a nemzet nagy halottját az egész ország gyászolta, a lökerti társaság is síjdalmát tolmácsolandó a legnagyobb magyarért gyászmisét mondatott. —

A lökerti idény ez évi lefolyását egy sajnós esemény zavarta meg, a mennyiben egy tagot kizárni volt kénytelen. — Ez időszakban a fejedelem kegyelme és a tények szigorú logikája folytán egy új, alkotmányos élet első reménysugarai derengtek fel az absolutizmus sötétségében ülő nemzetre: az országos öröm hullámai a várost is új mozgásba hozták, a lökerti mulatságai is élénkültek, s a társaság új életét fennen hirdetendő nemzeti lobogót készítettett mely vasárnaponkint kitűzetvén a magasból jelzé az új aerát. Ez indítvány Pilszanovits Károl úr érdeme.

1862-ben tekintve a hatalmaskodó reactio létesítette sajnós állapotokra, a társulat a farsangi időszak alatt táncmulatságot nem rendezett, nehogy netalán politikai tüntetések folytán kellemetlenségek származzanak; de az alkotmányosság hanyatlásával a polgárok sem mutattak nagy kedvet a mulatozásra s így a társulat attól is tarthatott, hogy e vállalata balul fog végződni. Rosz akaratú ármánykodással némelyek e társulat megbuktatását vagy legalább is tetemes megkárosítását célozván, a kert tulajdonjogát elakarták a társulattól perelni: de Klenantz János főlvőmester úr

fáradhatlan buzgalma és Kósa Ádám ügyvéd úr sikeres fáradozása folytán a társulat a pert megnyerte; a közgyűlés a lökért e megmentőinek jelentését nagy örömmel fogadta.

1863-ban a Bajáról Bukarestbe költözött Dr. Pialla, mint a bukeresti céllövő társulat elnöke értesíté a bajai rokontársulatot, hogy az ottani egyesület méltányolván Klenanc János kiváló érdemeit, őt tiszteletbeli tagul választá: a bajai társulat érdemdús elnökének kitüntetése által önmagát is megtisztelve érezvén erről az illető társaságot jegyzőkönyvileg értesité. Ez évben a társulat parkjának szépségét új diszes vaskapu és rácsozat felállítása által emelé.

1865 és 1866-ban a közönség nagy részvétlenséget tanusított a társulat iránt, mit részint a mostoha évek, részint a közszellem hanyatlása idézhettek elő.

1867-ben a nemzeti élet emelkedésével a lökért is új virulásnak indult, ez év kedélyes és emelkedett hangulatu mulatságait Türr István tábornok, Baja város jeles szülötte, is megtisztelte látogatásával: a lökért, a tábornok urat, városunk méltó büszkeségét, disz tagjává választá és tiszteletére nagy banquettet rendezett.

1868-ban sok kellemetlenséget idézett elő egy tagnak egy tisztos családdal szemben tanusított igazolatlan fellépése.

1869-ben a társulat új löház építését határozta el. E célra a társulat 4000 forintot vett fel, és a munkálatot Varga János építőmester tervé szerint buzgalommal kezdték meg. Az alapkő nagy ünnepélyességgel Klenantz János úr által 1869 július hó 15-én tetették le. Az építkezés folyama alatt 1500 forint szük-

séglet merült fel, minthogy az új golyófogó és forduló gépezet kiadásait nem vevék fel a költségvetésbe; azonkívül az új bútorok költségét is elő kellett állítani: az előbbi új kölcsön által lélestült, nevezetesen főlvörmester Klemantz János úr 785 frtot minden kamat nélkül előlegezett a társulatnak; az utóbbiakat pedig részvények és adakozások útján állították elő. Athanackovits Lázár főlvörmesteri helyettes úr 5 részvényét (25 frt.) a társulatnak ajándékozta: a jó példa meg volt adva és számosan követték. — Az új lőház mely szépségre és célszerűségre párját ritkítja 1871. jun. 29-én lett megnyitva; az ünnepély 3 napig tartott és fényre valamint kedélyességre felülmúlt minden előbb látott lökerti ünnepélyességet, s az utóbb rendezettek közül napjai-inkig csak egy multa felül s ez azon szép ünnepély melylyel a társulat az érdemdús főlvörmester 25 évi működésének jubileumát üllötte. Ez ünnepély 1872. szept. 11 és 12-én folyt le. Nincs édesebb jutalom mint a szerzett érdemek elismerésének élvezete; s a társulat csak önmagát becsülte meg midőn elnökét 25 éves érdemdús fáradozásaiért oly fényes elismeréssel jutalmazta.

Szerény megjegyzéscimet a lökert történetéről ezennel befejezem; fogadja azt szívesen Baja sz. k. városa és a tiszteletre méltó lökerti társaság; viruljon mindkettő sokáig.

Önök pedig kiknek munkácskamat ajánlám folytassák lökerti áldásdús működésöket még sokáig: e téren szerzett érdemöket Baja város értelmes lakói mindenkoron hálás emlékezetben fogják tartani!

Baján, 1875. november 1-én.

Dr. Margalits Ede.

Tetemesebb sajtó hibák.

Címek hibásan: nyomtatott	helyesen: nyomtatott.
9 lap „ baja	„ bajai
18 „ „ a Magyarországhon	„ Magyarországhon
18 „ „ Martinovics féle	„ a Martin stb.
20 és 21 lap „ Császár Ferenc	„ Császár Ferdinand
21 lap „ következő	„ követet
27 „ „ gyűlölcsetelen	„ gyűlölcstelen
28 „ „ össze	„ össze
29 „ „ történeben	„ történetében
29 „ „ Ferdinand	„ Ferdinandnak
29 „ „ munkaer	„ munkaerő
31 „ „ ünnepélyes	„ az ünnepélyes